

شورای عالی حوزه علمیّه قم

مرکز مدیریت حوزه های علمیّه خواهران

معاونت پژوهش

عنوان :

عوامل موثر در پیدایش مدعیان دروغین

استاد راهنما:

سرکار خانم عزیزه اصغری

نگارنده :

خدیجه اکبری

سال تدوین: ۱۳۹۳

چکیده

نوشتار حاضر با عنوان « عوامل زمینه ساز پیدایش مدعیان دروغین » یکی از آسیب هایی که فرا روی مهدویت بوده و می توان اظهار داشت که در عصر حاضر به عنوان بزرگترین عاملی که به شدت جامعه مهدوی را تهدید می کند به شمار می رود. بنابراین شناخت این عوامل راهی جهت برون رفت از این آسیب می باشد. حال این سوال پیش می آید که چه عواملی در زمینه سازی پیدایش مدعیان دروغین نقش دارد؟ در طول سالیان غیبت امام مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - افرادی به دروغ ادعا کرده اند که با آن حضرت ارتباط خاص دارند، و یا از سوی آن بزرگوار به مقام نیابت رسیده اند تاریخ اسلام نشانگر آن است که این افراد به دلیل دستیابی به قدرت و یا به دلیل هدف شخصی خاصی از عنوان مقدس مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - سوء استفاده کرده اند که این سوء استفاده از همان قرن اول هجرت آغاز شد. و در دوره ی خلافت عباسیان - از سال ۱۳۲ هجری قمری به بعد - به اوج خود رسید. روش تحقیق مورد نظر فیش برداری و کتابخانه ای می باشد.

کلید واژه : مدعی، مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف -، آسیب، جامعه منتظر

مقدمه

اعتقاد به مهدویت از توانمندترین عوامل برای رشد و پیشرفت جامعه اسلامی در طول تاریخ به شمار می رود که باعث حفظ مهدویت از فسادها و موانع و آفات می شود. این باور در وطل تاریخ با اندیشه ها و برداشت های نادرست بسیاری رو به رو بوده و رفته رفته به آسیب های جدی تبدیل شده است. هر مسئله ای در حیطه ی خود در معرض آسیب هایی می باشد که ممکن است این آسیب ها جبران ناپذیر باشند. و مسئله ی مهدویت هم از جمله این مسائل به شمار می رود که دارای آسیب هایی از قبیل، پیدایش مدعیان دروغین می باشد که تاریخ اسلام نشانگر آن است که افراد بسیاری به دلیل دستیابی به قدرت و یا به دلیل هدف شخصی خاصی از عنوان مقدس مهدی موعود - عجل الله تعالی فرجه الشریف - سوء استفاده کرده اند این سوء استفاده از همان قرن اول هجرت آغاز شد و در دوره ی خلافت عباسیان - از سال ۱۳۲ هجری قمری به بعد - به اوج خود رسید. ضرورت بحث در مورد مسئله ی عوامل زمینه ساز مدعیان نقش مهمی در انتخاب ابزارها، شیوه ها و روش های مبارزه با آنان دارد و یک ضرورت عقلانی به شمار می رود تا با ادعاهای پیدا و پنهان در حال وقوع مبارزه شود و منتظران مهدوی از کجروی در اعتقاد و عمل و افتادن در دام های این مدعیان مصون بمانند و همچنین بتوانند تفاوت های رفتاری و گوناگونی مواجهات آنان با قضایای پیش آمده را درک کنند.

حال این سوال پیش می آید که چه عواملی در زمینه سازی پیدایش مدعیان دروغین نقش داشته است؟

عواملی که در زمینه سازی پیدایش مدعیان دروغین نقش داشته، عواملی از قبیل: نجات باوری مهدوی - عجل الله تعالی فرجه الشریف -، جهل و نادانی مردم، نابسامانی های اجتماعی و اقتصادی و سوء استفاده های مالی و . . . می باشد.

روش تحقیق مورد نظر فیش برداری و کتابخانه ای می باشد.

مفهوم شناسی

۱- **مدعی:** دعوی کرده شده، درخواست؛ آرزو: « هرگونه مطلب و مدعایی که داشته با نجات مقرون گشت . . . » ادعا کننده، خواهان؛ مدعی علیه، خواند؛ « پس اگر مدعی علیه انکار کند دعوی مدعی را . . . » درخواست کننده: در مدعیان می آمدند و خشنود باز می گشتند. کسی که به غیر حق ادعای فهم و دانش کند.^۱

۲- **مهدی:** واژه مهدی در لغت: کلمه ی مهدی از جهت صرفی اسم مفعول ثلاثی مجرد از ریشه ناقص (معتل اللام) هَدَى، یَهْدِی، هُدًی و هدایه است یعنی راهنمایی شده و هدایت یافته. مهدی در اصطلاح: یعنی هدایت شده معصوم از سوی پروردگار.^۲

۳- **آسیب:** زخم، کوب، ضرب، عیب و نقص یا شکستگی که به سبب ضربت زخم پیدا شود، صدمه.^۳

جامعه منتظر

جامعه ی منتظر جامعه ای آرمانی است که می تواند زمینه ساز دولت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - باشد. پس باید ویژگی هایی متناسب و منطبق بر فرآیند زمینه سازی داشته باشد. یعنی در عین حال که جامعه ی دینی است در چشم از راز آینده ی خود حاکمیت حجت الهی و ارزش های الهی را ببیند و بر اساس آن برنامه ریزی و اقوام کند. جامعه جمعیتی سازمان یافته از اشخاص است که با هم در سرزمین مشترک دارند و با همکاری در گروه ها نیازهای اجتماعی، ابتدایی، و اصیلشان را تامین می کنند و با مشارکت در فرهنگی مشترک به عنوان یک واحد اجتماعی متمایز شناخته می شوند. انتظار در لغت از ماده نظر گرفته شده که به معنای نگاه همراه با دقت و تأمل است وقتی در

^۱ - دکتر محمد، معین، فرهنگ فارسی معین/ج ۳، دوم، ۱۳۸۶، انتشارات نامن، ص ۲۷۰۸۰

^۲ - قدیر، محمد اف، اندیشه مهدویت، اول، ۱۳۹۰، نشر قم، مرکز بین المللی ترجمه و نشر ص ۳۳۰

^۳ - دکتر محمد، معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۱، دوم، ۱۳۸۶، انتشارات نامن، ص ۱۲۲۰

مصدر افتعال به کار می رود به معنای آن است که آدمی نظر و دیدن را اختیار کرده و برمی گیرند و در این صورت توقع امری را دارد و به اصطلاح فارسی چشم به راه حادثه ای می ماند.^۱

عوامل زمینه ساز مدعیان دروغین

جامعه‌ی منتظر جامعه‌ای متشکل از شیعیان و قائلان به اسلام شیعی و منجی مذهب دوازده امامی می باشد که در عصر غیبت در انتظار ظهور موعود و منجی اسلام، حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - به سر می برد. در این میان پدیده انتظار نیز هم چون سایر پدیده‌ها دچار آسیب‌هایی می شود که ممکن است دامن گیر آنان شده و سبب دور شدن ایشان از این هویت اصلی و واقعی خود شود. این آسیب‌ها و انحرافات در ابعاد فکری و اعتقادی از جمله ۱ - فزونی طلبی و زیاده خواهی ۲ - باورهای غلط مهدویت ۳ - نمونه سازی بر اساس نشانه های مهدی موعود - عجل الله تعالی فرجه الشریف - ۴ - عوامل روان شناختی ۵ - عوام فریب و ... نیز در حوزه های رفتاری از قبیل: ایجاد هرج و مرج و بروز از اختلافات شدید - استعجال - ظهور مدعیان دروغین - ملاقات گرایي و ... می باشد و آن چه در پژوهش حاضر مدنظر است بررسی علل و عوامل موثر در زمینه سازی پیدایش مدعیان دروغین مهدویت می باشد.^۲

نجات باوری مهدوی:

آنچه به ماهیت شورانگیز و انقلابی امامت در تشیع می افزاید، اصل مهدویت است. انتظار فرج و امید به ظهور امام غایب، امیدواری شیعه را برای پیروزی نهایی بر ظلم و ستم و سامان یافتن جهان می فهماند. همین پیوند معنادار بین ظهور امام زمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف - و تشکیل حکومت حق، بهانه ی برخی «فعالیت های تندروانه» می شود.

شیعیان در هر دوره ای انتظار داشتند منجی رهایی بخش به نام «قائم» قیام کند و آنان را از آزارها و فشارهای سیاسی روزگار برهاند. درست است که در پس پرده برخی از ادعاها، اغراض شخصی و مادی و بهره برداری سیاسی وجود داشت؛ اما بیش از همه، این موج شدید مهدی خواهی و نجات

^۱ - سید محمد، میرتبار، آسیب شناسی جامعه منتظر، چهارم، ۱۳۹۰، نشر بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود -

عجل الله تعالی فرجه الشریف - ص ۳۱۰

^۲ - همان، ص ۲۲۰

طلبی بود که موجب تطبیق ناآگاهانه و عموماً غیرمغرضانه مهدی موعود بر امامان شیعه یا افراد دیگری از خاندان پیامبر - صلی الله علیه و آله و سلم - می شد.

با عنایت به چنین انتظاری، پس از درگذشتن هر امام، رحلت او در باور دسته ای از افراد نمی گنجید؛ چرا که قائم، باید پیش از مرگ خود، بساط ستم را برمی چید و با پر کردن زمین از عدل و داد، رسالتش را به اتمام می رساند؛ از این روی، این دسته یا به انکار درگذشت امام معتقد می شدند یا حداقل انتظار آنها این بود که امام، بعد از رحلتش دوباره به زمین برگردد و وظیفه خود را تمام کند.

مرحوم آیت الله حاج شیخ حسین لنکرانی رحمت الله علیه درباره ی گرایش مردم به علی محمدباب می گوید: این باور تحرک بخش اسلامی و شیعی مهدویت بود که (البته با خطای تشخیص مصداق)، و صحنه گردانی بازیگران سیاسی، غوغای بابت را در ایران اسلام و شیعه برانگیخت و جمعی از شیعیان (ساده لوح) را حول پرچم کسی گرد آورد که مدعی باب امام عصر بود و با ندای «یا صاحب الزمان» به تهورهای بعضاً کم نظیر و شگفت انگیز در برابر قوای حکومت واداشت.^۱

آفریقا را فراموش نکنیم؛ سرزمینی که از زمان راه یابی اسلام به آن، منطقه ای پرستعداد در پذیرش مفاهیم موعودباوری و مهدویت بوده است. این پدیده، معلول ستم خلفای اموی و عباسی در صدر اسلام و ظلم مستعمران در سده های اخیر است.

تثبیت مفهوم مهدویت با رویکرد نجات بخشی، زمینه موثری در ایجاد جریانات دینی و سیاسی در آفریقا بوده است. ظلم و ستم موجود و محرومیت شدید مردم آفریقا، «مهدویت» را در آن سرزمین، قوت می بخشید. اگر سرزمین آفریقا را زادگاه «مدعیان مهدویت» بدانیم، راه دوری نرفته ایم. این امر، با توجه به زمینه های روانی و اجتماعی ناشی از وجود بی عدالتی و تبعیض در آفریقا سبب شد مهدی سودانی بیشترین بهره را از آموزه مهدویت ببرد.

سودان تا اوایل دهه هشتاد قرن نوزدهم میلادی از ناحیه سه گروه تحت ستم بود: استعمارگران انگلیسی، حکام و مأموران ترک و مصری و اشراف و ملاکان و تجار بزرگ محلی و منطقه ای.^۲ این فشارها و ظلم ها به تدریج اعتراضات گسترده ای را همراه داشت. البته مهم ترین مسأله مورد اعتراض، هجوم و حضور بیگانگان و اروپاییان بود. توده های مردم محروم و مسلمان اقوام بربر،

^۱ - عبدالله، کوچک زاده، حوزه های علمیه و مبارزه با انحرافات، تهران، نشر مهر، ۱۳۸۷، ش، ص ۸۵

^۲ - احمد، موثقی، جنبش های اسلامی معاصر، قم، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، دانشگاه ها، ۱۳۷۴، ص ۲۲۴

میان مدعیان مهدویت، فاطمیان از ایم موضوع بیشترین بهره را بردند. در طول چندین سال، مبلغان فاطمی با بهره گیری از ابزارهای تبلیغاتی، تلاش مضاعفی را برای گسترش احساس محرومیت قوم بربر با هدف پیشبرد قیام، به زعامت اسماعیلیان، به انجام رساندند. طرح همیشگی محرومیت های فرهنگی و سیاسی قوم بربر در شمال آفریقا از راه های گوناگون، در تحریک قوم بربر و اعتقاد آنان به مهدویت عبدالله المهدی بسیار مؤثر و کارساز بود.

۳- پیش داوری های ذهنی: پیش داوری عبارت است از واکنشی که یک شخص به کسی یا چیزی پیش از هرگونه تجربه واقعی انجام دهد. پیش داوری بیشتر با باور و مضمون منفی همراه است. از سویی این برداشت ها و پیش داوری ها زمینه ساز بروز و استمرار تنش ها و بحران ها است، و از سوی دیگر، منبع اصلی تفکرات غیراصولی است.

پیش داوری ذهنی هر گروه در آموزه مهدویت، نحوه برخورد آنان با این آموزه را نشان می دهد؛ برای نمونه این پیش داوری یا تصور قالبی که حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - هنگام ظهور با خشونت هرچه تمامتر با دیگران مقابله می کند، از پیش داوری های ذهنی در این زمینه است.

پیش داوری های ذهنی مردم فقیر و ستم دیده شمال آفریقا، به پیشبرد ادعای مهدویت عبیدالله المهدی کمک شایانی می کرد. ابو عبیدالله شیعی به اقوام بربر آفریقه می گفت: مهدی موعود زنده است و بین آنها زندگی می کند.^۱

آنان نیز مهدی موعود را بین خود جست و جو می کردند. نقل روایاتی با این مضمون که مهدی موعود از سرزمین مغرب طلوع خواهد کرد نیز بر پیش داوری ذهنی مردم ستم کشیده آفریقا افزود.

عوام فریبی:

عوام فریبی بدین معناست که شخصی به جای استدلال و اقامه برهان برای اثبات یک عقیده، سعی می کند از راه تحریک احساسات و هیجانات جمعی پیش رود و نوعی اقبال عمومی نسبت به نتیجه مطلوب خود به دست آورد. شخص عوام فریب، درصدد است به دیگران القا کند اگر سخنان او را

^۱ - ابی حنیفه نعمان بن محمد، قاضی نعمان، افتتاح الدعوه، تحقیق فرحات الدشراوی، تونس، الشرکه التونسیه، بیتا،

نپذیرند، گویی با جمع مخالفت کرده است. در عوام فریبی مطلب، چنان به فرد القا می شود که می -
پندارد همه اطرافیان آن را پذیرفته اند و نپذیرفتن آن، جا ماندن از کاروان است.^۱

از مصادیق عوام فریبی می توان به این موارد اشاره کرد:

۱- زهد فروشی: زهدفروشی خود عاملی دیگر در رشد و گرایش به مدعیان مهدویت است. آنان،
میان توده مسلمین که مقابل تنزل اخلاق و روح دنیاپرستی، یک روحیه ی منفی به خود گرفته بودند،
مورد تعظیم و احترام قرار می گرفتند و از این نظر، اسباب تشویق و دلگرمی و در نتیجه نفوذ معنوی
آن ها فراهم بود.

قاضی نعمان در دعائم الاسلام می نویسد: شیوه و روش همراه زهد، تواضع، وقار و وفای به عهد
و امانت ابو عبدالله شیعی موجب خوش نامی و تخریب هر چه بیشتر شخصیت والی آفریقا شد و
زمینه را برای پذیرش و پرايش مردم به مهدویت « عبیدالله المهدی » مهیا ساخت.^۲

۲- ادعاهای واهی: از موارد عوام فریبی، ادعاهای واهی و غیرقابل اثبات است. درباره «مهدی
سودانی» نقل شده است که می گفت: در بیداری به حضور رسول اکرم - صلی الله علیه و آله و سلم -
رسیدم. همراه حضرت، خلفای راشد و پیامبران گذشته چون خضر نبی حاضر بودند. حضرت دستم
را گرفت و بر صندلی خود نشاند و به من فرمود: «تو مهدی منتظر هستی»^۳

^۱ - علی اصغر خندان، مطالعات، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۰ ش، ص ۷۵۰

^۲ - قاضی نعمان، ابی حنیفه نعمان بن محمد، دعائم الاسلام و ذکر الحال و الحرام و القضايا و الاحکام من اهل بیت
رسول الله علیه و علیهم افضل السلام، ۱۹۶۳ م

^۳ - محمدحسن، سعد، المهدیه فی السلام، قاهره، دارالکتاب العربی، ۱۳۷۳ ق

نتیجه:

حاصل آن که وجود مدعیان دروغین یکی از مهمترین آسیب های معارف مهدویت بوده، در طول سالیان غیبت امام مهدی - عجل الله تعالی فرج الشریف - افرادی به دروغ ادعا کرده اند که با آن حضرت ارتباط خاص دارند و یا از سوی آن بزرگوار به مقام نیابت خاص رسیده اند. عواملی در پیدایش این رفتار مؤثر بوده که از جمله ی این عوامل: نجات باوری مهدوی، جهل و نادانی مردم، نابسامانی های اجتماعی و اقتصادی، ادامه حیات فرقه ای و سوء استفاده های مالی می باشد. ولی آن چه که مسلم است حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - در پس پرده غیبت به سر می برد تا زمان مخصوص آن که به اذن خداوند ظهور خواهد کرد بنابراین هرگونه ارتباط با ایشان کذب است.

پیشنهاد:

پیشنهادی که در این باره می توان داد: ایجاد مرکز فرهنگی و فعالیت رسانه ها در ایجاد برنامه هایی که موضوع آن مهدویت می باشد. همچنین پژوهش های گسترده در این مورد از جمله اقداماتی است که مسئولین و جامعه باید برای رفع این معضل انجام دهد.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

- ۱- ابراهیم حسن، حسن، تاریخ الاسلام، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۹۶۷م
- ۲- افراسیابی، بهرام، تاریخ جامع بهائیت، تهران، نشر مهر فام، ۱۳۸۲ش
- ۳- پارسا، محمد، زمینه روان شناسی (روانشناسی عمومی)، تهران، انتشارات پیوند، ۱۳۶۶ش
- ۴- چلونگر، محمد علی، زمینه های پیدایش خلافت فاطمیان، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۱
- ۵- خندان، علی اصغر، مغالعات، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۰ش
- ۶- سعد، محمد حسن، المهدیه فی الاسلام (منذ اقدم العصور حتی الیوم)، قاهره، دارالکتاب العربی، ۱۳۷۳ق
- ۷- الشیبی، کامل مصطفی، تشیع و تصوف (تا آغاز دوازدهم هجری)، ترجمه: علیرضا ذکاوتی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۵ش
- ۸- صدوق، محمد بن علی، کمال الدین و تمام النعمه، قم، دفتر نشر اسلامی، ۱۴۰۵ق
- ۹- صفری فروشانی، نعمت الله، غالیان (کاوشی در جریان ها و برآیندها)، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۸ش
- ۱۰- طبری، محمد بن جریر، تاریخ الامم و الملوک (تاریخ طبری)، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت، دارالتراث العربی، بی تا
- ۱۱- طوسی، محمد بن حسن، اختیار معرفه الرجال، (رجال الکشی)، مشهد، دانشکده الهیات، ۱۳۴۸ش
- ۱۲- طوسی، محمد بن حسن، الفهرست، تحقیق جواد القیومی، بی جا، موسسه نشر الفقاهه، ۱۴۱۷ق
- ۱۳- عبداللهی، عبدالکریم، اندیشه و مبنای مبارزات روحانیت شیعه، تهران، نشر نیک، ۱۳۷۱
- ۱۴- قاضی نعمان، ابی حنیفه نعمان بن محمد، افتتاح الدعوه، تحقیق فرحات الدشراوی، تونس، الشرکه التونسیه، بیتا
- ۱۵- قاضی نعمان، ابی حنیفه نعمان بن محمد، دعائم الاسلام و ذکر الحلال و الحرام و القضايا و الاحکام من اهل بیت رسول الله علیه و علیهم افضل السلام، تحقیق: آصف بن علی اصغر فیضی، قاهره، دارالمعارف، ۱۹۶۳م
- ۱۶- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تحقیق علی اکبر غفاری، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۰۵ق
- ۱۷- کوچک زاده، عبدالله، حوزه های علمیه و مبارزه با انحرافات، تهران، نشر مهر، ۱۳۸۷ش
- ۱۸- مدرس چهاردهی، مرتضی، شیخی گری، بابی گری، تهران، کتابفروشی فروغی، ۱۳۴۵ش
- ۱۹- مسعودی، علی بن حسین، مروج الذهب و معادن الجوهر، تحقیق: محمد محیی الدین عبدالحمید، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۹ق
- ۲۰- موثقی، احمد، جنبش های اسلامی معاصر، قم، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، دانشگاه ها، ۱۳۷۴ش

- ۲۱- نفیسی، اکبر، عقاید صوفیه، تهران، انتشارات مهر، ۱۳۷۳.ش
- ۲۲- هالت، پی ام دالی، ام دبلیو، تاریخ سودان بعد از اسلام، ترجمه: محمدتقی اکبری، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی، آستان قدس رضوی، ۱۳۶۶ش
- ۲۳- معین، دکتر محمد، فرهنگ فارسی معین، ج ۱، دوم، انتشارات نا من، ۱۳۸۶
- ۲۴- محمد اف، قدیر، اندیشه مهدویت، اول، نشر قم، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)، ۱۳۹۰
- ۲۵- معین، دکتر محمد، فرهنگ فارسی معین/ج ۳، دوم، انتشارات نا من، ۱۳۸۶
- ۲۶- میرتبار، سید محمد، آسیب شناسی جامعه منتظر، چهارم، نشر بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود - عجل الله تعالی فرجه الشریف - ، ۱۳۹۰